

a szerzet feloszlatásával a templom is pusztulásnak adatott át. Később a romhalmaz közé temetődött az oltár, s onnan kiveskeresők ásták ki. Úgy találtam volt 1889 nyarán. Azonban a nehéz tömegű oltárkövet nagy nehezen, egyik havas télen e célra készített szánon, beszállítottam Dévára múzeumunkba s most annak egyik nevezetességét képezi.

TÉGLÁS GÁBOR.

Maros-Vásárhely történetéhez

a szabadságharcz idejéből.

Az 1848—49-iki szabadságharcz történetét megírni a maga teljes valóságában ma még nem igen lehet; de az adatokat gyűjteni kötelességünk. Ma napság alig foglalkozik ezzel valaki rendszeresen. Nem rég folyóirataink is voltak, melyeknek főcélja épen ez volt; így a 80-as években az Abafi Lajos által szerkesztett „*Hazánk*“ cz. folyóirat, mely 1884-től 1889-ig fennállott s igen sok érdekes adalékot őrzött meg a forradalom történetéhez. Kolozsvárt is indult meg 1892-ben „*1848—49. Történelmi Lapok*“ cz. a. folyóirat Kuszko István szerkesztésében, de ez sem élt tovább, mint néhány esztendeig.

Az a körülmény, hogy legközelebbi multunk történetének jelenleg nincs rendszeres organuma, késztet arra, hogy ne zárkozzunk el teljesen egykorú jellemzetes hiteles feljegyzések felvételétől, melyek értékes történelmi adalékkül szolgálhatnak a szabadságharcz történetéhez.

Ilyen, minket közlelről érdeklő feljegyzések Maros-Vásárhely 1849-iki főjegyzőjének szathmári *Illyés Mihálynak* naplójegyzetei a szabadságharcz idejéről, a mely a székelyek fővárosa közelebbi multjából tanulságos adatokat jegyzett fel.

Illyés Mihályt a történelmi események feljegyzésére az a véletlen is inspirálhatta, hogy tulajdonába jutott a XVII. század egyik érdemes emlékirójának M.-vásárhelyi *Nagy Szabó Ferencz*nek „*Memorialéja*“ másolata, egy bőrtáblájú kötetben s ennek hátúlsó üres lapjaira írta ő feljegyzéseit. A könyvnek bőrkötésű tábláján ez a kor-meghatározó bepréselés áll: *M. Sz. I. 1806.* Hogy miként jutott

a kézirat az új tulajdonos birtokába, ő maga feljegyezte az első lapra ekképen:

„Egy pernek folytatásáért egy r. forint fizetés mellett Szathmári Ijjés Sámuel bátyám adta örökös birtokomba 16. Julii 1831.

Szathmári Ijjés Mihály.“

A kézirati kötet jelenleg özv. Borosnyainé úrnő birtokában van Maros-Vásárhelyen.

Ilyés Mihály feljegyzései a következők:

1834-ben januárius 26-kán viradólag nagy árvíz lévén, úgy, hogy a Szentkirály és Rózsa útczáknak csaknem egész feléig feljövén a Maros vize, mely miatt igen sok lakosok tél-víz idején sok alkalmatlanságot és kárt, egészségtelenséget szenvedvén, mint ilyen időszakokban, a legöregebb polgárok által sem ért rendkívül való történetet magam is szükségesnek tartottam megjegyezni és felírni.

Szathmári Ilyésy Mihály mp.
ezen könyvnek tulajdonosa.

Eltöröltetvén a közelebb múlt 1847-ik évi ujonezállításra szerkeztett törvényeknél fogva az azelőtt szokásban volt kötelen való fogdatása a katonáknak és e helyében állítatva a sorsvonás melletti ujonez-állítás, mi ezen M.-Vásárhely városában legelőbb kezdődött 1848 febr. 4-kén, mikor is ezen új rend szerint kellett adni ezen városnak 24 ujonezot, emlékezet okáért feljegyeztem 1848-ban febr. 5-kén

Szathmári Ilyésy Mihály mp.

Folyó 1848-ik év nevezetessége egész Európára nézve a több századok felett legkitünőbb lévén, mikor a francziák királyának Fülep Lajosnak a trónról lett elűzésével, az olasz és német forradalmak létesülésével a szomszéd Magyarország az ausztriai eddigi igazgatás modjával való meg nem elégtülését Posaiban tartva volt országgyűléséről az uralkodónak V-ik Ferdinándnak tudtára adja, önkebeléből és nemzetéből felelős minisztériumot állít, mit az uralkodó is helyben hágy, az országgyűlés-tartás helyéül ide hátrébb Buda-Pest városát jeleli és állítja, Erdélyt a magyarországi egyesülésre felszólítja, mit az erdélyi törvényhatóságok is elfogadnak s e végre országgyűlést kívánnak, mely ugyanezen évi május 29-én főkormányzó gróf Teleki József úr által kihirdettetett s addig is míg az országgyűlés a két haza egyesülését kimondja, a nemzeti örökös katonaság ezen Erdélyben is sok helyeken feláll, mit M.-Vásárhely városunk is a Szentmiklós utcai ev. ref. templomba tartatott nyilvános kétszeri tanácskozásában a polgárság önkéntes aláírása után elfogad s így felállítva a polgári katonaságot, magam is, bár 58-ik éves voltam, miután aláírtam, mint örökatonát az őrtenyán április 24-ikén, épen húsvét másodnapján délután 2 órától 3

óraig őrát állottam, fiam pedig 16-ik éves létire ezen őrészen volt legelőbb május 3-ik napja reggelén, 7 és 8 óra között állotta az őrát: mindketten a Szentgyörgy utcai fertályból; feljegyeztem jövendői tudásúl. *Szatmári Illyés Mihály mp.*

Mihály fiam 16 esztendő korában a székely vadászok közi állott 1849-ben febr. 16-án s azolta katonáskodik két vejeimmal, Csíszár Samuval és Domokossal, visszajött 1. szept. 1849.

1848-ban november 5-ikén osztrák generalis Gedion (így!) által a szász és oláh lakosok felvételével béveszi ezen várost, mikor is a várbeli templomunkba négy kemenezék rakatván, ott tanyáztak egész decz. utolsó napjáig, kik is azon templomban több ezerekre menő kárt okoztak s minden undoksággal megfertéztették a templomot. Ezen oláhság az országon rémítő pusztításokat és a magyarokon sok öldökléseket tett.

1849-ben januáriusba a magyar sereg bėjövetelével magyar katonaság létez a városban és várban, kik is augusztus 2-án végképen kivonulván, augusztus 3-án délután 4—5 óra között kezdték városunk piacán, utczán nyargalni a muszka kozák lovasok s ezen nap estvéjén a városra és vidékre bejött mintegy 7000-ből álló muszka tábor, mely is augusztus 6-án délután 1 és 2 óra között nagy hirtelenséggel kihúzódik a városból és annak határaiból Maros-Szent-György és Jadd (így!) falvak felé, a muszka táborral lévén osztrák katonaság és tisztség is, mely nagy élelmezési sarezot vett vala, mind a lovasság számára mind a gyalogság számára, és a többi között 1000 ezer katonának öltönyvel és fejjéneművel való felszerelését parancsolta négy hetek alatt, mit lehetetlen lézen vala a mindenéből kifogyasztott városnépének kiállani, ha az isteni gondviselés ezúttal az eltávoztatással jelenéssel meg nem gátolt vala. A városi tanács éjjel nappal összegyűlve tanácskozott, a város és annak népe megmarada, s afelett nékem is mint városi ekkori főjegyzőnek nagy rész jutott vala ezen nyomorúságok hordozásában. A muszka generalisnak, ki itt a táborral volt, a neve vala Grottenhielm. Egyébbaránt magoknak a muszkaáknak magokviselések ellen panasz nagy mértékben nem lehetett, de az vélek volt és azokon kívül a városra bégyülekezni kezdett oláhság a rablást alattomba folytatni ekkor is elkezdette volt, de némelyek keményen büntetettek ezért. A kozákok is a város határán és szomszéd falukban sok károkat okoztak, jelesen ezen város határán talált szénát elhordották, a veteményeket, dinnyét, tököt, ugorkát, földi-magyarót elemésztették, sarjút, törökbúzát felpredálták sok helyeken.

1849-ben aug. 7-én visszajött a muszka tábor és a város határain előbbi állomásaikra szállanak; szénával, zabbal, szalmával, fával a város és Marusszék látja el őket. Augusztus 9-én érkeze még hozzájok egy regiment muszka lovasság, kiknek setét sárga-

szőrű lovak és fejr-sárga színű lobogós zsidájok volt, lengyel muszkák voltak.

Augusztus 11-én mintegy 80 számú foglyokkal a kék-fejér színű lobogós és barna pej szőrű lovasság ezen táborból visszamenyen Galiezia felé és ekkor az egész muszka tábor a város határiról elindult Kolozsvárnak, parancsolatot hagyva a városnak 50 öl tűzi fának a tábor után való szállítása aránt, melyből 10 ölet még a mai napon kívánt a várostól elküldés végett.

Megjegyezni való, hogy Szász-Régen városából valami Eltner, Vermes, Brekner és Genner nevű szászok voltak az élelmezési biztosság vivői a tábornak.

Augusztus 13-áról 315 szám alatt érkezik azon hónap 14-én egy kemény rendelése a tanácshoz az osztrák sereg generálisának gróf Klám-Gallásnak, hogy augusztus 16-án a város állítson az érkezendő tábor számára 18000 porezió kenyeret, 4800 porezió zabot vagy árpát, akár törökbuzát, 45 mázsa dohányt, 560 veder bort, ugyan annyi pálinkát, 80 vágó marhát, 20 mázsa sót, 44 mázsa szalonnát, 500 négy marhás forspontot 4 napi eleséggel.

Augusztus 17-én újból, hogy készen legyen délutáni 3 órára 36000 porezió kenyér, 9600 porezió széna, 14400 porezió zab, árpa vagy törökbuza, melyeknek kiállítása úgy parancsoltatott a tanácsnak, hogy ha szék tisztsége fennáll, az állítsa ki azokat, hogy ha pedig nem létezik, azon esetben a tanács álltassa ki, s minthogy csak alispán Antal Imre úr volt rendelkező tiszt a szék résziről, a tanácsesal együtt közös rendelkezésből szereztetett össze a városról és székről ezen keserves ravatal, s ez után

Augusztus 16-án megérkezik a városra az osztrák tábor a nevezett generalis vezérlete alatt, a tanács felmenyen hozzá tisztelkedni, de kemény hangon fogadtatott általa. Az új király születésének 18-án való születése meginnepelése parancsoltatik és a város kivilágítása, mely ünnep előbb a piaci plebania templomában s innen a várbeli templomban megesik és így az istenitisztelet múlt 1848-dik év november 5-étől fogva, ezen napon kezdődik, miután a templomi puszítások nagyobb részint helyrehoztak. Ezen tábor, beli katonaság maga szállásolta magát rendkívüli módon a házakhoz és ugyan ezen nap városi főbíró Hajnal József a katonaság részéről házi fogságba tétetik azért, hogy a házoknál a sárga-fekete zászlók nem voltak kirakva és a boltok, kortsomák nem voltak kinyitva, de este csakugyan elboesáttatott és

Augusztus 17-én a generalis újabban rendelkezik az ujabbi sok részlet naturálék kiadásáról s ezek mellett a legkeményebb parancs szerint egy óra alatt rendeli 2400 veder bornak és 500 veder pálinkának kiállítását a tanácsnak, megszünteti a magyar bank jegyeknek, vagy Kossuth-bankóknak folyását, azokkal való

életét érvénytelennek nyilvánítja. 40000, negyvenezer forintokat parancsolja hogy a város hadi adóban 48 óra alatt fizessen ezüst pénzben s midőn

Ezen augusztus 17-én követség küldésével sem nyerhetett a tanács a város részire kegyelmezést és engendést a ravatal szállításában s a tábor ezen nap délután sietve indul Kolozsvár felé, azon parancs tétetik a generális által, hogy ha a valódi adó 18-ikára aug. Gerebenesre el nem küldetik a város részéről, ekkor 80.000 forintot fog kívánni s hogy ha meg nem fizetődik, a város ki fog raboltatni és égettetni; a parancs teljesítése bátorságosításául kezeseknek elviteti Lénárt Dani és Petri Ádám tanácsosokat, s a tanács minden erejét összeszedi a városra rótt hadiadó kiesinálására. 5 esztendei adóbeli összesség kiesinálását rendeli a polgároknak, de így is ezen hadi adóban ezen napon 17500 ezüst k. forintoknál többet kiesinálni elégtelen volt, mely összeget tanácsos Szent-Miklósi György (gyel s mellé) 1 rendelt más két egyénekkel estve 7—8 óra között kiküldötte Gerebenesre. Tététze ezen nagy ravatalt az is, hogy az osztrák sereg kiindulásával a városi tehén csordából 30 tehének választattak és hajtattak el s a szegény polgárság ezzel is kárba maradt. A hadi adó további gyűjtése folytatása executióval is elrendeltetett, holott a magyar bankók beszédése és érvénytelensége rendelése miatt pénz a városon annyival is inkább nem lehetett, mivel egyfelől a forradalom kiállításával a magyar álladalom részére a segedelem szüntelen kéretett és adatott aranyban, ezüstben, másfelől hogy az osztrák tábornak múlt év utolsó napján lett kivonulásával a katonaság, oláh és szász rabló csoportok által a városon talált minden ezüst portékák, aranyak és forgásba volt ezüst és arany pénzek összevegyűjtve, azok által elvitettettek, melyeknek összessége a várbeli felmérés szerint 17 mázsára mondatott.

Augusztus 24-én a hadi ravatalból fizetetlen maradott volt 22,500 ezüst R. forintoknak múlhatatlan béküldésére midőn aug. 25-ike volt utolsó terminusul téve a generalistól s más úton nem lehetett ezt kiesinálni, 18000 ezüst R. forint kölcsönöztetik Zeybriger György nevű szásztól s több companista társaitól a serfőzőnek és város malmainak zálogba adásaival s így ezen 22,500 ezüst R. forintok elküldettek Kolozsvárra a tanács által a mondott aug. 24-ikén.

Augusztus 23-án jelentés tétetve, hogy a 3-ik hídon túl a Maroson az ref. ekklézsiának balkéz felől eső berkiben ágyúk lennének elása, a tanács rendelésiből felkerestettek és ott kiásatva találtattak 26 apróbb és 6 nagyobb ágyúk, melyek azon napon a várba szállítottak.

¹ A zárjelbe foglalt ki van szakadva.

Ezen augusztus hóban a magyar táborok a muszkáknak hódolnak és fegyvereiket lerakva, a katonák hadifoglyokká lesznek, a tisztek és közvitézek bésoroztatnak az osztrák katonák közzé.

A marhahús fontja 25 krokig emelkedett, de nem sokáig tartva, lassanként alább szállott.

A magyar úgynevezett Kossuth-bankjegyek beszédettette, ezen városon öszveszedett ily pénzek különböző pénzjegyekben öszvesen 74,566 ezüst R. forintokban szeptember 10-kén a piaci szökőkút mellett megégettettek.

Erdélyi főkormányzó Br. Volgemuthnak szept. 2-kán 431 és 440 számok alatt kiadott parancsa szerint a városra generál Gr. Clam Gallás által rendelt 2000 darab ingnek s ugyanannyi lábravalónak, 1500 darab bakkantsnak, 1000 darab szürke köpenyegnek és 1000 darab kék posztó pantalonnak kiállítása szorgalmaztatik, az ellen esetben executióval fenýttetik a város, oly időben, midőn már a városon sem pénz, sem materialék nem találhatnak.

Szeptember 8-án érkezik a városra Scheván generál major alatt mintegy 2000 főre menő különböző osztályokból álló gyalog és lovas tábor, a kik a nagyobb telkekre, collegiumba, semináriumba szállítatva, azoknak számokra 1000 daraburgyé és takaró kiállítása parancsoltatik a polgárság által.

Szeptember 11-én általírás és rendelkezés tétetik tábornok és dandár Chavanne Ferencz úr által a tanácshoz, hogy a múltkor elmaradt, úgy ezen folyó évre kirótt kir. adó beszédettessék, melyek magyar volt országos biztosi kormányzó Cserei László úr által engedettek vala a székely földön s így városunkban is.

Szeptember 15-én égettett el a városról öszveszedett úgynevezett Kossuth magyar bankjegyekben a fenni jegyzetem szerint

	74,146 R. for. 30 xr.
úgy akkor a szék részéről	11,756 R. for.
esmét a városról Issekutz Imre kereskedőtől bevett pénz . .	17,981 R. for. 30 xr.
Szeptember 11-én viszont a városról beszédett bankók égettettek el	16,220 R. for. 45 xr.
Ekkor a szék részéről	12,341 R. for.
Szeptember 15-kén a városról . .	31,582 R. for.
A szék részéről	33,732 R. for. 15 xr.
Szept. 22 én égették a város részéről	1160 R. for. 30 xr.
A szék részéről	11,433 R. for. 30 xr.
Ugyanazon napon a katonaság által a fálvakon öszveszedett magyar bankó	5,985 R. for.
26-a szept. égettett el újból . . .	21,504 R. for.

Október . . .¹ érkezik a városra lovas alezredes Br. Hajdte és Dániel Imre katonai és polgári biztosság, a kik különböző tárgyakban rendelkeznek, a tanácsot és eskütt közönséget restaurálják october 8-kán. Ekkor tétettem orátornak, miután a magyar kormány alatt főjegyzőséget, senatorságot, árvai felvigyázóságot folytattam. A tisztek purificatioja egy lovag auditor s két hadnagy, úgy két tanácsos jelenlétekben folytattatik. Magam is azon keresztülmentem november 6-án. Mind a városi polgárok, mind a vidéki falukban lakók közzül sok személyek fogattattak el a katonaság által és a várba őriztettek. A Marusi kerületben polgári kormányozónak rendeltetik huszár százados Eperjesi László úr.

1851-ben augusztus 4-án új csapás környékünkre: ugyanis az Ilva havasi patak környékén felhőszakadás miatt több hegyek és kősziklás helyek öszveszakadván, ebből a Marus vize vereses hamuszín vastag zavarodásba jött, az iszap degeny szurkos szagot váltva, e miatt e Marosbéli halak mind megdöglöttek és elpusztultak.

1852-ben július 31-én délután 2 és 3 órak között érkezik Segesvárról I-ső Ferencz József esászár városunkba a legnagyobb ünnepélyes fogadtatások között s azon éjjel itt hálva a Görög örökösök piaczi nagy házánál,² augusztus 1-ső napján indúlt, délelőtt 10 óraker Beszterezére.

1856 július 3-án kezdett ásátása a holt Marusban a Marus vonala új árka, melyen jelen voltam. 49 báró Hartman ezredbéli katonák által kezdetve ezen munka Zalányi János vállalkozó által.

1855-ban július 5-ik napján estvéli 7 óraker tétettet alapkőve az új tanáesháznak es. kir. kerületi mérnök Rátz József úr által polgármester Petri Ádám, tanácsosok Fekete József, Ajai Mihály, ifj. Lázár János uraknak s magamnak, mint város orátorának, úgy építettő Reich Károly urnak részt vételekkel, az alap kő lévén egy láda nagyságú négy szegeletű faragott kő, melynek közepe kivésztetve, abba írásba betétetett a várost illető kormány tanács és polgári képviselőség személyzete és a városnak statistikai állása.

¹ Kitöltetlen.

² Bem és Petőfi is ebben a házban voltak megszállva ottjártuk alkalmával, minek emlékezetét márvány-tábla hirdeti a máig is épségben fennálló két emeletes ház homlokzatán.